

Скляні вироби з розкопок давнього Вишгорода (за матеріалами досліджень останніх років)

У статті розглядаються скляні предмети, знайдені під час археологічних розкопок останніх трьох років (з 2012 до 2014 року). Роботи велися в основному на території Вишгородського історико-культурного заповідника (охоплено ділянки вишгородського городища та околиць міста). Завданням статті стало введення до наукового обігу нового археологічного матеріалу. Нараховується 46 скляних предметів, які поділено на дві категорії: *прикраси* (браслети, намистини) та *посуд*. Вироби, крім намистин, представлені фрагментами та уламками.

Посуд (9 екземплярів). Ця категорія представлена стінками (7 екз.) та денцями скляного посуду зі світло-жовтого прозорого скла (переважна частина) та світло-зеленого напівпрозорого скла. Стінки знайдені уламками, крихкі, вкриті патиною. Посуд давньоруського виробництва, має широку дату побутування (XI – XIII ст.) [10, с. 54–55].

Знайдено два фрагменти донець посудин: з пласким денцем, центральна частина якого конусоподібно заглиблена всередину ємності посудини (рис. 1, 1), а також денце (рис. 1, 2) з піддоном (опукло-вогнуте), що складає єдине ціле із ємністю стійкого кубку. Скло жовте прозоре, вкрито патиною, на зразках помітні сліди від понтії. Побутування таких посудин характерно з XII ст., зроблені вони за допомогою дуття, а для виготовлення денця з піддоном використовувався шаблон [10, с. 58–59].

Прикраси. Найчисельнішими виявилися знахідки *браслетів* (33 екземпляри). Вони являють собою імпорт та давньоруське виробництво. Всі екземпляри представлені фрагментарно, вкриті патиною, на деяких спостерігається іризація, що досить ускладнило визначення кольору та ступеню прозорості скла.

Три браслета відносяться за морфологічними ознаками до візантійського імпорту: перший – гладкий круглий у перетині (рис. 2, 1) з яскравого синього прозорого скла, іризація, зберігся слід від замка (d джгугу = 55 мм; d у перетині = 5,5–7,0 мм); другий – кручений (рис. 2, 2) з яскравого світло-синього прозорого скла, з бульбашками повітря всередині скляної маси, іризація, зберігся слід від замка (d джгугу = 70 мм; d у перетині = 6 мм); третій – дрібнокручений (рис. 1, 3) з яскраво-синього прозорого скла, іризація, патина (d джгугу = 60 мм; d у перетині = 7 мм). На території Давньої Русі візантійські браслети мають широку дату побутування: XI – перша половина XIII ст. [10, с. 110–112; 5, с. 171–172; 9, с. 130–132].

Морфологічні ознаки іншої групи браслетів, що складає більшість екземплярів (передусім, дрібні тріщини на поверхні, погана збереженість деяких фрагментів), вказує на калієво-свинцево-кремнеземний склад скла. Таке скло було характерне для давньоруського виробництва [7, с. 100]. Ці браслети різноманітні за типами:

- круглі гладкі (рис. 3, 1): нараховується 13 екземплярів, з них 8 – вкриті патиною і неможливо визначити колір. Там, де колір можна визначити: один екземпляр зроблено з яскраво-блакитного прозорого скла, по два екземпляри зі світло-синього (?) і яскраво-фіолетового прозорого скла. Розміри знахідок: d у перетині = 4–6 мм; d джгугу = 50–60 мм. Мають широку дату побутування XI – XIII ст. Круглі гладкі браслети виготовлені з круглого у перетині скляного джгугу [5, с. 171];

- круглі гладкі перевиті (рис. 3, 2): знайдено два екземпляра (один з темно-фіолетового (?) прозорого скла). Браслети перевиті жовтою непрозорою скляною смугою. Дата побутування XI – XIII ст. На гладкий джгут браслета накладалась скляна смуга [5, с. 172–173];

- кручені (рис. 3, 3): виявлено сім екземплярів, всі вкриті патиною (d у перетині = 7 мм, d джгугу = 60 мм), один з браслетів зроблено з яскраво-блакитного прозорого скла. Цей тип браслетів виготовлявся з квадратного у перетині джгугу, який перекручували;

- дрібнокручені (рис. 4, 1): всі чотири екземпляри вкрито патиною (один з браслетів зроблено з блакитного скла). Джгут браслетів цього типу відрізняється меншою шириною завитка, що, можливо, досягалось шляхом перекручування рифленого скляного джгуту [5, с. 172–173];

- дрібнокручені перевиті: нараховується два екземпляри, перевиті жовтою непрозорою скляною смугою, вкриті патиною. Зроблені з рифленого джгуту, який перекручували;

- пласко-опуклий (рис. 3, 4) з яскраво-зеленого прозорого скла, вкритий патиною (d у перетині = 6 мм). Датується XI – XIII ст. [10, с. 111–112];

- рифлений браслет (рис. 4, 2) є проміжною формою при виготовленні дрібнокручених браслетів, у перетині джгуту – зірка;

- витий браслет (рис. 4, 3) сформовано з кількох окремих круглих у перетині скляних джгутів світло-синього (?) кольору.

Намистини. Знайдено чотири екземпляри, всі зроблені навивкою скляної маси навколо стрижня інструменту. Одна намистина відноситься до відділу «круглі» зонної форми (рис. 5, 1) з яскравого темно-синього прозорого скла, помітні бульбашки повітря всередині скляної маси, іризація ($h = 3,0\text{--}4,0$ мм; $d = 8,0\text{--}9,0$ мм; d отвору = $4,0\text{--}5,0$ мм). За морфологічними ознаками це може бути візантійське або ж греко-руське виробництво [9, с. 136–137]. Такі намистини датуються кінцем XI – першою половиною XII ст. [11, с. 166–167]. Два екземпляри намистин кільцеподібної форми зроблено з яскраво-жовтого прозорого скла, вкриті патиною. Намистини знайдено у шарі, що містив кераміку переважно XII – першої половини XIII ст. [Івакін, Бібіков, Оленіч, 2014, с. 14]. Датуються широко: XI – XIII ст. [1, с. 90]. Аналогії відомі на європейських пам'ятках з другої половини I тисячоліття н. е., до золотоординського часу [2, с. 104, 111; 6, с. 166; 1, с. 90; 8, с. 60]. На Київському Подолі цей тип намистин характерний для XII – першої половини XIII ст.

Єдиним екземпляром представлена намистина, що відноситься до відділу «ребристі» (рис. 5, 2): зонної форми з зеленого непрозорого скла, ребра чітко виокремленні ($h = 4,0$ мм; $d = 6,0$ мм; d отвору = $1,5\text{--}3,0$ мм). Датується XI – початком XIII ст. [6, с. 169].

Матеріал, зібраний під час досліджень, знайдено у давньоруських шарах (XI – XIII ст.) [4, с. 22, 24, 26; 3, с. 11–12, 14, 19]. Більшість скляних речей походить з комплексів XIII ст. Частина браслетів походить з об'єктів XIII ст., які, на думку дослідників, скоріш за все, являли собою частину садиби заможного вишгородця (на підтримку цього припущення можуть свідчити знахідки імпортованих та коштовних речей) [4, с. 31].

Література

1. Валиулина С.И. Стекло Волжской Булгарии. По материалам Билярского городища – Казань: Издательство «Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова-Ленина», 2005. – 279 с.
2. Зоценко В.М., Брайчевська О.А. Ремісничий осередок XI – XII ст. на Київському Подолі // Стародавній Київ. Археологічні дослідження 1984–1989 років: Зб. наук. праць. – К., 1993. – С. 43 – 103.
3. Івакін В.Г., Бібіков Д.В., Оленіч А.М. Звіт про археологічні дослідження на території Вишгородського історико-культурного заповідника та у Вишгородському районі у 2013 р. – К., 2014.
4. Івакін В.Г., Тараненко С.П., Бібіков Д.В., Янченко В.В. Звіт про археологічні дослідження на території Вишгородського історико-культурного заповідника та у Вишгородському районі у 2012 р. – К., 2012.
5. Полубояринова М.Д. Стекланные браслеты древнего Новгорода // МИА СССР. – 1963. – № 117. – С. 164 – 181.
6. Полубояринова М.Д. Стекланные изделия Болгарского городища // Город Болгар. Очерки ремесленной деятельности. / Отв. ред. Г. Федоров-Давыдов. – М.: Наука, 1988. – С. 151 – 219.
7. Столярова Е.К. Происхождение и хронология стеклянных изделий Москвы XII – XIV вв. // РА. – 1997. – № 4. – С. 93 – 106.
8. Столярова Е.К. Стекланные бусы Мякининской курганный группы // Археология Подмосковья: Материалы научного семинара. – М.: Институт Археологии РАН, 2008. – С. 47 – 61.

9. Шапова Ю.Л. Византийское стекло: Очерки истории. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 288 с.
10. Шапова Ю.Л. Стекло Киевской Руси. – М.: Изд. Московского университета, 1972. – 216 с.: табл.
11. Шапова Ю.Л. Стекланные бусы древнего Новгорода // МИА СССР. – 1956. – № 55. – С. 164 – 179.

Список скорочень

МИА СССР – Материалы и исследования по археологии СССР

РА – Российская археология

Підписи до ілюстрацій:

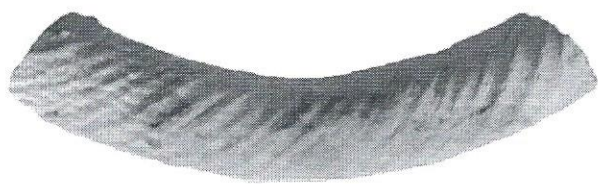
Рис. 1. Денця скляних посудин

Рис. 2. Браслети візантійського виробництва

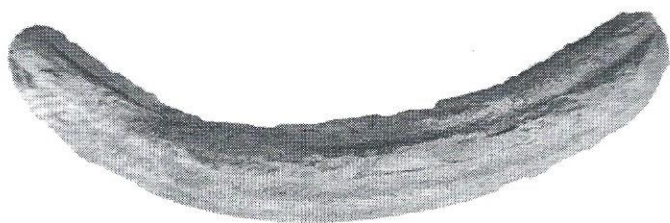
Рис. 3. Браслети давньоруського виробництва

Рис. 4. Браслети давньоруського виробництва

Рис. 5. Намистини

1

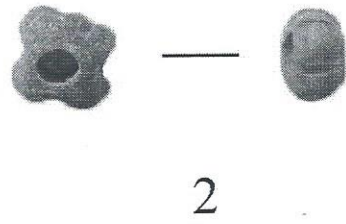
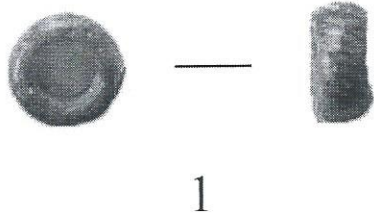

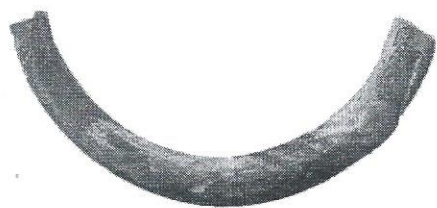
2

3

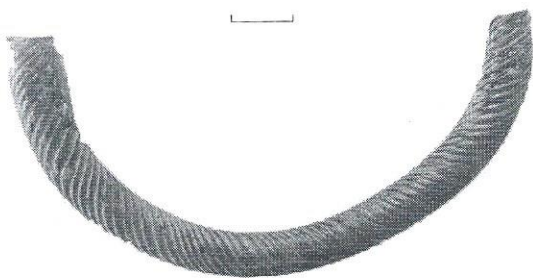

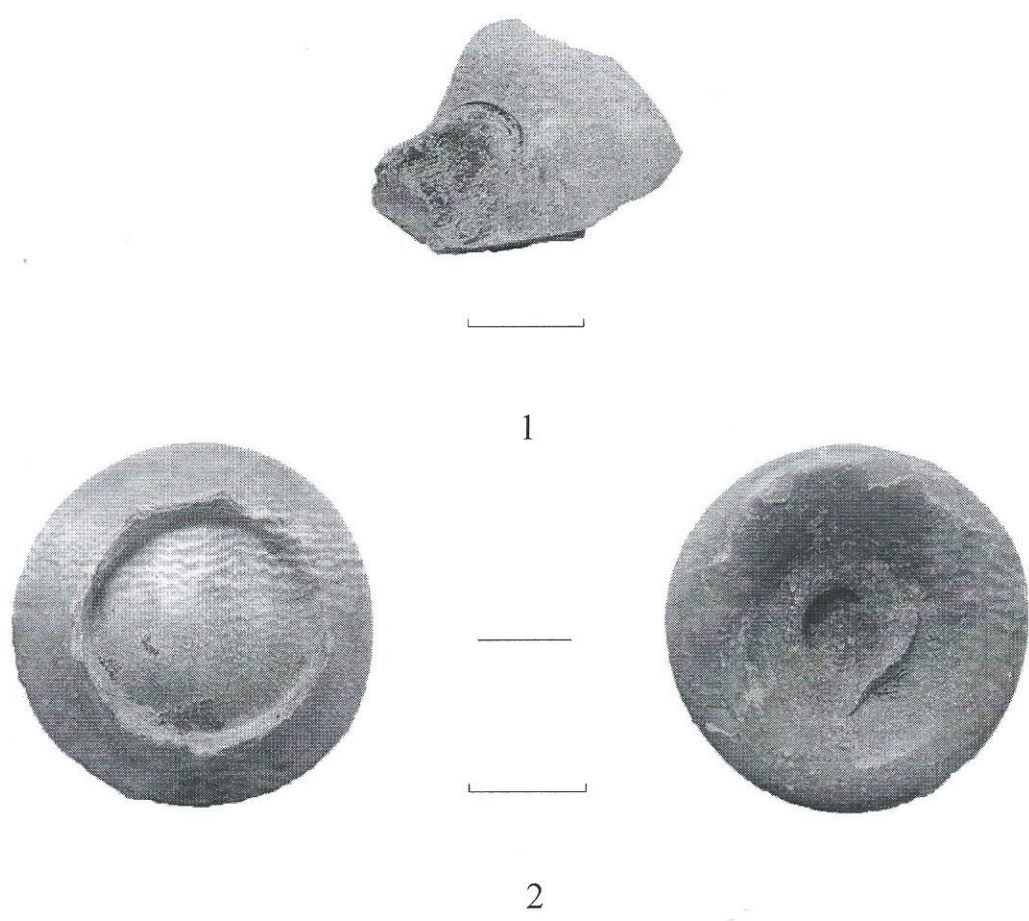
1

2

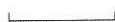

3

1

2

3

4

